

УКРАІНА ЯК АСЯРОДАК ФІЛАЛАГІЧНАГА ВЫХАВАННЯ У. КАРАТКЕВІЧА

У. Караткевіч – постаць унікальная. Ён працаваў як паэт, празаік, драматург, публіцыст, сцэнарыст, крытык. Яшчэ яму вельмі пашчасціла прыйсці ў літаратуру ў гады «хрушчоўскай адлігі» разам з цэлым пакаленнем таленавітых майстроў слова (В. Адамчык, М. Арочка, Р. Барадулін, Н. Гілевіч, А. Лойка, Б. Сачанка і інш.). Гэта быў час вялікіх змен у грамадска-палітычным жыцці краіны. Пісьменнікі імкнуліся асэнсаваць многія складаныя праблемы тагачаснай рэчаіснасці, перайсці ад сляпога ўсхвалення «новага чалавека» да глыбокага паказу і аналізу яго духоўнага свету, пачуццяў, псіхалогіі паводзін, пашырыць жанравую сістэму літаратуры. Пасля працяглага перапынку з'яўляецца цікавасць да гісторыі Беларусі, пазбаўленая ад празмернай заідэлагізаванасці. Бо, паводле А. Адамовіча, «мастацтва дасягала найвышэйшага росквіту іменна ў тыя эпохі, калі ў грамадстве, хоць на кароткі перыяд, але ствараліся ўмовы, пры якіх чалавек мог жыць вялікімі грамадскімі інтарэсамі, усведамляючы, што ён неабходны людзям і яны яму таксама патрэбны» [2, с. 5]. На гэтай хвалі ўваходзіў у беларускую і сусветную літаратуру У. Караткевіч, ён узяў на сябе цяжкую задачу па стварэнню мастацка-гістарычнага летапісу жыцця беларускага народа. Сучаснае неаддзельна ад мінулага. Нельга жыць, быць грамадзянінам, калі не ведаць сваёй гісторыі. Яго талент узрастаў на глебе прозы пачатку ХХ стагоддзя, калі да асэнсавання мінуўшчыны беларускага народа звярталіся такія празаікі, як М. Гарэцкі (апавяданні «Лірныя спевы», «Бітва на Уле», «Уцёкі Сярэбранага», раманы «Віленскія камунары», «Камароўская хроніка»), З. Бядуля (апавяданне «Салавей»), Ю. Віцьбіч (апавяданні «Марыля», «Рэкрут імператара Паўла»), Я. Дыла (няскончаны раман «На шляху з варагаў у грэкі»), Б. Мікуліч (няскончаны раман «Адвечнае»), В. Ластоўскі (аповесць «Лабірынты») і інш. Іх вопыт у адлюстраванні далёкіх часоў плённа прадоўжыў У. Караткевіч. Самым галоўным падмуркам яго творчасці была вялікая любоў да Радзімы, да сваёй Бацькаўшчыны. Гэта зямля, веліч і трагізм яе гісторыі сталі для пісьменніка крыніцай жыццесцвярджальных сіл, вытокаў літаратурнага таленту, падаравалі «адчуванне шчасця, адзінства з гэтай зямлёй і любоў да яе...» [1, т. 8, кн. 2, с. 5].

Была ў пісьменніка яшчэ адна вялікая любоў – любоў да Украіны. Трагічны лёс непарыўна звязаў пісьменніка з украінскай зямлёй. Падчас вайны ён упершыню трапіў у Кіеў, у якім жыў і чакаў вызвалення роднай Беларусі. Горад быў зруйнаваны: «Крашчацік ляжаў у руінах. <...> У руінах універсітэта мы разважаліся, шукаючы міны. <...> А горад, нягледзячы на запусценне, быў прыгожы» [1, т. 8, кн. 2, с. 7]. Дзіцячыя ўражанні праз трыццаць гадоў стануць асновай аўтабіяграфічнай аповесці «Лісце каштанаў», у якой пісьменнік зноўку вярнуўся ў сваё апаленае вайной

дзяцінства, у апалены вайной горад. Але спачатку адбылося вяртанне У. Караткевіча дзеля навучання на філалагічным факультэце Кіеўскага універсітэта імя Т. Р. Шаўчэнкі, куды пісьменнік паступіў пасля заканчэння школы ў 1949 годзе. Менавіта студэнцкія гады ў Кіеве дапамаглі творчаму сталенню і станаўленню маладога аўтара. «Кіеў быў другой радзімай для Караткевіча. Ён дасканала вывучыў там украінскую мову, займаўся вывучэннем іншых славянскіх моў» [11, с. 27]. «Але родны горад заўсёды меў для юнака сваю прыцягальнасць, бо, як казаў Караткевіч, «Орша – мой родны горад, мая спрадвечная маці» [11, с. 25]. Такая любоў і захапленне Кіевам яшчэ больш абудзілі ў ім беларуса. Знаёмства з «кнігай жыцця» Кіева далучыла пісьменніка да вывучэння ўласнай краіны, якую ён пазней «з'ездзіў, праплыў, прайшоў уласнымі нагамі ўсю» [1, т. 8, кн. 2, с. 119]. Адчуванне велічы гісторыі, еднасці культур, гістарычнай адказнасці перад нашчадкамі, ушанаванне памяці продкаў пазней стануць скразной тэмай шматлікіх твораў пісьменніка: «Кіеў – агульнаславянская наша святыня, сімвал наш. І з кожнага камяка тутэйшай цяжкай зямлі – толькі сцісні яе ў пясці – пачне церушыцца ржавы пыл ад даўно спаракнелых мячоў і – сцісні мацней, мацней! – закапае чалавечы пот і чалавечая кроў» [1, т. 8, кн. 2, с. 112]. Так уваходзіў У. Караткевіч у галоўную справу свайго жыцця: «асэнсаванне нас, сённяшніх, асэнсаванне таго, хто мы ёсць сёння і куды мы ідзём, – праз асэнсаванне нашага ўчора» [1, т. 8, кн. 2, с. 115-116].

Універсітэцкія гады далі магчымасць пазнаёміцца з творамі класікаў украінскай літаратуры: Тараса Шаўчэнкі, Лесі Українкі, Івана Франко і інш. Яны паўплывалі на фармаванне творчай асобы аўтара, дапамаглі «лепей зразумець мінулае ўсходнеславянскіх народаў, чым яно ў кожнага народа падобнае і чым адметнае» [1, т. 8, кн. 2, с. 118]. «<...> слухаючы песні землякоў кабзара, ён яшчэ глыбей пазнаў творчасць сына братняга народа, розумам і сэрцам адчуў усю яе асалоду, прыгажосць і мудрасць» [13, с. 169]. Прага да ведаў дазваляла вучыцца яму вельмі паспяхова, нават «<...> пасля першага семестра 5-я аршанская школа атрымала падзяку ад Кіеўскага універсітэта за добра падрыхтаванага вучня» [7, с. 44]. Як піша А. Мальдзіс, «<...> у кіеўскім універсітэце Караткевіч быў душой курса, яго сумленнем. Адны яго вельмі паважалі, іншыя ненавідзелі, пабойваліся <...> пра сілу, мужнасць і прынцыповасць Валодзі хадзілі ва універсітэце легенды <...>» [9, с. 22]. Ён быў адным з нешматлікіх студэнтаў, якія вылучаліся самастойнасцю мыслення і выказвання. Для У. Караткевіча галоўным было яго ўласнае меркаванне, якое магло не супадаць з афіцыйным, і ён заўжды адстойваў сваю пазіцыю і давяраў «толькі ўласнаму мозгу, сэрцу, сумленню, не кіруючыся нічымі безапеляцыйнымі ўказаннямі» [1, т. 8, кн. 2, с. 121-122]. Што пазней перашкодзіла яму паступіць у аспірантуру. Яму вельмі пашчасціла з настаўнікамі: са многімі ён падтрымліваў добразычлівыя сяброўскія адносіны і пасля заканчэння навучання. З вялікай павагай і пяшчотай узгадваюцца У. Караткевічам прафесары А. І. Бялецкі, А. А. Назарэўскі, С. І. Маслаў, яго выкладчыца Л. А. Панамарэнка. Менавіта яны заўважылі талент і схільнасць пісьменніка да навукі, вялі і дапамагалі ва

універсітэцкім жыцці. Пазней У. Караткевіч напіша: «Украіна і Кіеў пасадзілі мяне за гэты банкетны стол – яны знайшлі мне настаўнікаў, якія ненавязліва, часта канфідэнцыяльна, заўсёды як роўныя з роўным (а яны ж былі старымі маракамі, а я юнгам), з павагай «толькі рэкамендавалі і раілі, калі гэта мне падыдзе», які келіх піць з гэтага разліўнога мора ідэй і тэорый» [1, т. 8, кн. 2, с. 122]. Дзякуючы такім адносінам, фарміравалася галоўная ідэя яго творчасці: «Ідэя братэрства, усеагульнай еднасці чалавецтва і адначасова свабоды, незалежнасці кожнай асобы, нацыі <...>» [12, с. 56]. У Кіеве адбылося першае знаёмства з забароненымі творамі беларускіх пісьменнікаў, з рэпертуарам тэатра Янкі Купалы. Першыя сур'ёзныя літаратурныя крокі ў прозе, паэзіі, літаратуразнаўстве таксама прыйшліся на гады вучобы ва універсітэце (была напісана вялікая колькасць вершаў, першы варыянт аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха», літаратуразнаўчыя працы «Багдановіч і сучаснасць», «Беларускія і ўкраінскія школьныя драмы», «Авакум і літаратура расколу» і інш.).

Любоў да Украіны і яе народа пісьменнік пранёс праз гады. Ён хацеў адкрыць для беларускага чытача Украіну і жадаў, каб украінцы палюбілі Беларусь. Як пісаў Р. Іванычук, «<...> паўставаў перада мной добры і мудры чалавек, які бясконца любіць сваю Беларусь, яе гісторыю і глыбока шануе маю Украіну, разумеючы і наш боль і нацыянальны гонар» [6, с. 228]. Творчасць У. Караткевіча садзейнічала ўсталяванню «шырокіх і трывалых «аркадужных мастоў братэрства» паміж украінскім і беларускім народамі, якія наладжвалі ў свой час М. Рыльскі, П. Тычына, А. Малышка, У. Сасюра, Т. Масэнка і іншыя выдатныя ўкраінскія літаратары» [10, с. 79]. Беларускі чытач знаёміўся з украінскай літаратурай, калі чытаў эсэ У. Караткевіча, прысвечаныя класікам Тарасу Шаўчэнку «І будуць людзі на зямлі» (1964) і Лесі Украінцы «Saxifraga» (1971). У 1972 годзе на ўкраінскай мове выйшаў нарыс «Зямля пад белымі крыламі», прызначаны для ўкраінскага чытача, у якім з энцыклапедычнай дакладнасцю падаваліся разнастайныя звесткі пра Беларусь (нарыс спачатку быў надрукаваны ў перакладзе на ўкраінскую мову, а потым, у 1977 годзе, выйшаў і на беларускай). У гэтым жа годзе з друку выйшла на ўкраінскай мове кніга прозы «Чазенія». Апроч таго, Кіеву і Украіне У. Караткевіч прысвяціў цудоўныя эсэ «Мой се градок!» (1982), «Абраная» (1982); і, канешне, нельга забыць пра аўтабіяграфічную аповесць «У снягах драмае вясна», якая была напісана ў 1957 годзе, а надрукавана толькі пасля смерці пісьменніка.

Вялікае значэнне надаваў пісьменнік мастацкаму перакладу, бо лічыў, што «беларуская мова прыдатна для перадачы самых тонкіх адценняў думкі і пачуцця» [5, с. 3-4]. Асаблівае месца займаюць пераклады з украінскай мовы, бо ён звяртаўся не толькі да творчасці класікаў, але і да сваіх калег і сяброў па Кіеўскім універсітэце. Так з'явіліся пераклады на беларускую мову твораў І. Франка, М. Зэрава, В. Чумака, С. Ліцвіна, І. Гнацюка, М. Львовіч, У. Лучука, А. Сенатовіч. Так ён аддаваў даніну павагі краіне, якую лічыў сваім другім домам, якая дала яму літаратурнае жыццё.

Усёй сваёй творчасцю У. Караткевіч «<...> нагадвае людзям пра іх <...> здольнасць да душэўна-духоўнага адраджэння і развіцця, да дзейсных стасункаў са светам» [8, с. 70], заклікае берагчы сваю гісторыю, бо «<...> без павагі да гісторыі народа [нацыянальныя] карані будучь аслабляцца і ўрэшце могуць увагуле загінуць» [3, с. 258].

Літаратура

1. Караткевіч У. Збор твораў: у 8 т. Т. 2. Мінск, 1991.
2. Адамовіч А.М. Культура творчасці. Мінск, 1959.
3. Бугаёў Дз. Служэнне Беларусі: праблем. арт., літ. партр., эсэ, успаміны. Мінск, 2003.
4. Верабей А. Уладзімір Караткевіч: жыццё і творчасць. Мінск, 2005.
5. Галасы маіх сяброў / уклад., падрыхт. тэкстаў, прадм. і камент. А. Л. Верабей; пер. У. Караткевіча. Мінск, 1993.
6. Іванычук Р. Мой рэквіем // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: навук. зборн. / рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 2000. Кн. 16.
7. Кучкоўская Н., Шаблінская Г. Юдоль святла // Уладзімір Караткевіч. Быў. Ёсць. Буду!: успаміны, інтэрв'ю, эсэ / укладанне Г. Шаблінскай. Мінск, 2005.
8. Лявонава Е. А. Беларуская літаратура XX ст. і еўрапейскі літаратурны вопыт: Дапам. для студэнтаў філал. фак. Мінск, 2002.
9. Мальдзіс А. Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча: Партрэт пісьменніка і чалавека. Мінск, 1990.
10. Рагойша В. П. Кантакты: Літ.-крытыч. артыкулы, эсэ. Мінск, 1990.
11. Радомская Л. Дз. Уладзімір Караткевіч і Орша. Орша, 1998.
12. Шынкарэнка В. Нацыянальнае і агульначалавечае ў паэтычнай сістэме Уладзіміра Караткевіча // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце: навук. зборн. / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск, 2000. Кн. 16.
13. Яршоў І. А. Зямля Караткевіча. Орша, 1997.